

Barbara Baraniak

ŚRODOWISKO PRZYRODNICZE WSPÓŁCZESNYM PROBLEMEM NIE TYLKO PEDAGOGIKI PRACY

НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК СУЧАСНА ПРОБЛЕМА
НЕ ЛИШЕ ПЕДАГОГІКИ ПРАЦІ

NATURAL ENVIRONMENT MODERN PROBLEM
OF NOT PEDAGOGY OF WORK

1. Wstęp

Aktualnie obserwowany dynamiczny wzrost wzmożonego intensyfikowania działań na rzecz środowiska przyrodniczego to wynik nieustannego jego promowania, m.in. poprzez tkwiące w nim wartości, niezbędne dla każdego człowieka zainteresowanego życiem, wypoczynkiem i pracą w czystym i zdrowym otoczeniu, co staje się okazją do wielostronnych działań podejmowanych w środowiskach pracy na rzecz ochrony przyrody. Warto wspomnieć, iż problem ten dostrzegł już w 1964 roku Tadeusz W. Nowacki¹. Potrzebę obecności i kontynuowania tej problematyki w pedagogice pracy uzasadniają kolejne, najnowsze prace twórcy pedagogiki pracy, w tym m.in. *Leksykon pedagogiki pracy*², *Dydaktyka pracy*³ czy *Praca ludzka*⁴. To dowody uzasadniające potrzebę ukazania rozległej tematyki środowiska przyrodniczego nie tylko w pedagogice pracy, ale i w strukturach nauk pedagogicznych oraz nauk o pracy. W ten sposób dotychczas mało doceniana, a wręcz niedostrzegana przez większość nauk o pracy, a także pedagogicznych – w tym i przez pedagogikę pracy – problematyka środowiska przyrodniczego obecnie cieszy

¹ T.W. Nowacki, *Wychowanie a cywilizacja techniczna*, Warszawa 1964.

² Tenże, *Leksykon pedagogiki pracy*, Radom 2004, s. 192.

³ Tenże, U. Jeruszka, *Dydaktyka pracy*, Warszawa 2004, s. 31.

⁴ T.W. Nowacki, *Praca ludzka*, Radom 2008, s. 106.

się wzmożonym zainteresowaniem. Wyraża się ona promowaniem postaw przyjaznych wobec środowiska przyrodniczego. Jest to zadanie niezwykle trudne, jak każde o podłożu wychowawczym. Zatem w przyszłość środowiska przyrodniczego wpisuje się potrzeba kształtowania świadomości ekologicznej jako aktualne wychowawcze zadanie kierowane do wszystkich grup społecznych, w tym do projektantów, pracodawców i pracowników, a także nauczycieli i wychowawców, m.in. celem poszukiwania metod i technologii pracy bardziej przyjaznych środowisku przyrodniczemu oraz powszechniejszego stosowania niekonwencjonalnych systemów grzewczych – nie tylko w działalności gospodarczej, ale i w gospodarstwach domowych. Kolejny jej element to rozumienie potrzeby rezygnacji, często z wygody i nowoczesności, na rzecz ochrony środowiska przyrodniczego wyrażonego coraz śmielszym odchodzeniem od używania opakowań niebiodegradowalnych na rzecz właśnie ulegających temu procesowi, czyli w krótkim czasie. To jeden z przykładów zainteresowania czystością otoczenia i podejmowania działań na jego rzecz, które najbardziej trafiają do człowieka jako uczestnika otoczenia. Podjęcie indywidualnych – obywatelskich – działań na rzecz środowiska może mieć miejsce wszędzie, czyli w domu, w obejściu, w miejscu zamieszkania, wreszcie w pracy. Tylko nieustanne kształtowanie postaw przyjaznych środowisku, wyrażonych wysoką świadomością ekologiczną społeczeństwa, jest w stanie ochronić naszą matkę Ziemię i jej wartości⁵. Zadanie to wpisuje się w działania wielu dyscyplin wiedzy, w tym również dotyczących pracy, a zainteresowanych rozpatrywaniem jej z różnych punktów widzenia, w tym maksymalnej jej przyjazności wobec środowiska przyrodniczego. W kwestię tę wpisują się postawy, czyli stosunek do przyrody pracowników i pracodawców, których kształtowanie i rozwój staje się zadaniem procesu edukacyjnego, obejmującego m.in. kwestie stosunku do przyrody wszystkich grup społecznych, a także potrzeby organizacji pracy, również przyjaznej środowisku, czego wyrazem powinno być ograniczanie odpadów produkcyjnych, podobnie towarzyszących życiu pozazawodowemu człowieka, które nie jest wolne od odpadów i potrzeby ich właściwego zagospodarowywania. Działania te powinny umożliwić przygotowanie człowieka do życia i pracy w przyjaznej symbiozie ze środowiskiem przyrodniczym. Dlatego zasadne jest spojrzenie na strukturę i problematykę badawczą nauk pedagogicznych oraz nauk o pracy, wraz z ich odniesieniami do pedagogiki ekologicznej⁶ i pokrewnych jej obszarów poznania, celem kształtowania przyjaznych postaw i zachowań wobec środowiska, w tym

⁵ Papież Franciszek, *Encylika „Laudato si”*, Warszawa 2015, s. 4.

⁶ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 1992, s. 152.

m.in. uczniów wszystkich szkół, uczestników pracy zawodowej, czyli pracowników i pracodawców, a także ich życia pozazawodowego i pozostałych grup obywateli, których życie – w tym wypoczynek – powinny być ukierunkowane na kontakt z otoczeniem, a zatem i przyrodą, wraz z postawą skierowaną na chronienie przyrody, a tym samym stworzenie warunków do jej przetrwania i pozostawienia jej zasobów w stanie co najmniej aktualnym, wraz z jej przekazaniem kolejnym pokoleniom w stanie niezmienionym.

2. Pedagogika pracy wobec problemów i potrzeby ochrony środowiska przyrodniczego

Pedagogika pracy uznana w 1972 roku za samodzielną subdyscyplinę pedagogiczną⁷, aktualnie wciąż rozwija się dynamicznie, o czym świadczy wzrastająca liczba pracowników naukowych specjalizujących się w jej obszarze, a także coraz liczniejsze publikacje, konferencje i seminaria naukowe poświęcone jej problematyce. Wspomnieć tu należy również o powołanych w ostatniej dekadzie do życia zakładach lub katedrach pedagogiki pracy w wielu ośrodkach akademickich kraju⁸.

Wzrastający dorobek tej subdyscypliny to wyraz zainteresowania teoretyków i praktyków przedmiotem badań wyznaczonym relacjami *człowiek – wychowanie – praca* oraz rozbudowanym innymi konstelacjami układów, takimi jak: *człowiek – obywatel – pracownik; szkoła – życie – praca* czy *szkoła – zawód – praca*. Niestety, dotychczas ów dorobek nie czynił z zagadnień środowiska przyrodniczego – poza inicjatywami ze strony jej twórcy⁹ – przedmiotu zainteresowań tej subdyscypliny. Nie inicjowano też nad nim zbyt wielu dyskusji, pomimo iż problem zagrożenia dla stanu środowiska przyrodniczego był i wciąż jest akcentowany przez różne światowe autorytety, m.in. przez wszystkich papieży ostatniego półwiecza, na stanowiska których ostatnio powołuje się także obecny papież Franciszek w swojej encyklice *Laudatio si'* (2015)¹⁰. Wydaje się zatem, że najwyższy już czas, aby subdyscyplina pedagogiczna, jaką jest pedagogika pracy, do swego obszaru badawczego włączyła również środowisko przyrodnicze, w którym żyje,

⁷ Uchwała nr 162 Rady Ministrów z dnia 15 czerwca 1972 r. w sprawie utworzenia Instytutu Kształcenia Zawodowego.

⁸ H. Bednarczyk, K. Symela, *Radomskie spotkania z Profesorem Tadeuszem W. Nowackim*, „Pedagogika Pracy” 2002, nr 52.

⁹ Zob. przypisy nr 2, 3, 4.

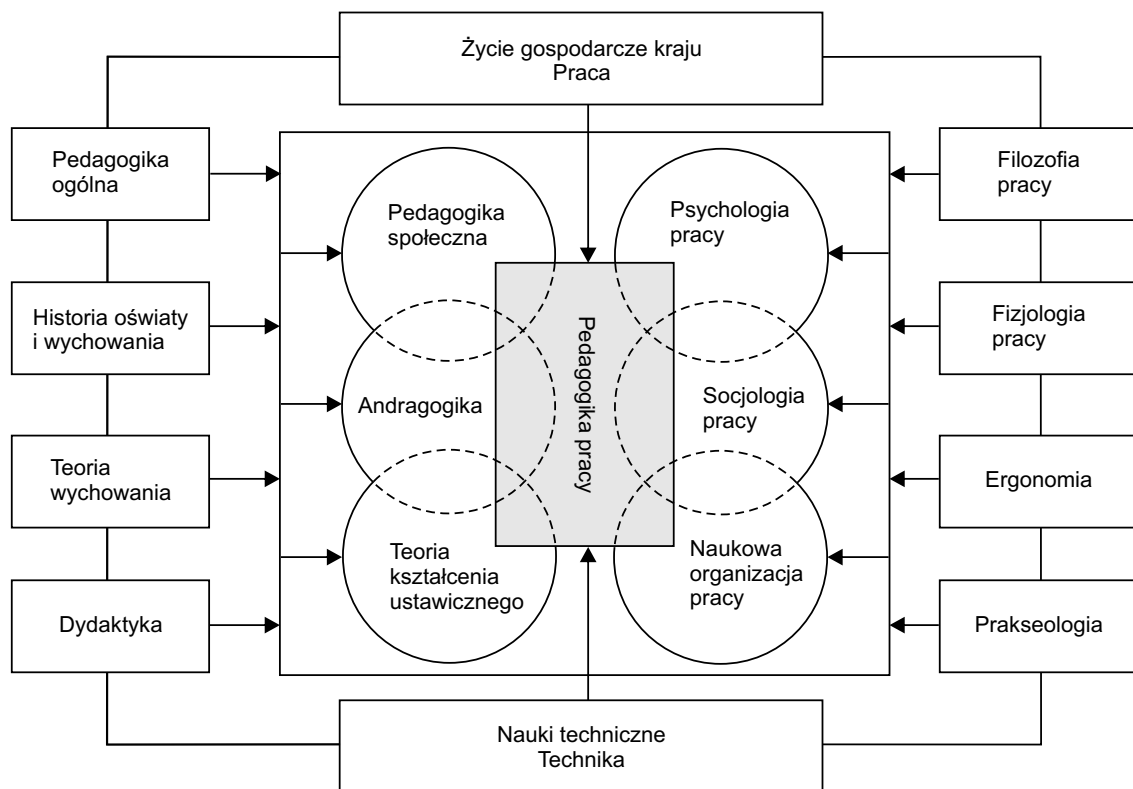
¹⁰ Papież Franciszek, *Encyklika „Laudato si'”*, dz. cyt.

uczy się, pracuje i odpoczywa człowiek, będący podmiotem wszelkiego działania, w tym nauk pedagogicznych – z pedagogiką pracy włącznie. On bowiem jako podmiot – najpierw rozwijający się w domu rodzinnym, a następnie w czasie edukacji formalnej, a potem w pracy – inicjuje wszelkie zmiany, w tym w zakresie dotyczącym środowiska przyrodniczego, poprzez procesy ich przebiegu, czyli ich organizacji. Ich splot nie powinien pomijać zagadnień środowiska przyrodniczego, którego podmiotem jest również sam człowiek. Pracując już, powinien być świadomy oddziaływania wykonywanej pracy na stan środowiska przyrodniczego, co dowodzi zasadności obecności tychże zagadnień w pedagogice pracy. W ten sposób jest szansa, że człowiek w procesie pracy będzie dążył do jak najmniejszej jej uciążliwości dla otoczenia, czyli również i przyrody. Realizacji idei tak rozumianej pracy musi towarzyszyć kształtowanie wysokiej świadomości człowieka o wartościach przyrody, a przez to potrzeba jej chronienia. Niezbędne do tego są odpowiednie programy wychowawcze, kierowane do wszystkich podmiotów uczących się, tj. objętych zarówno edukacją przedzawodową, jak i zawodową, wraz z pracującymi osobami dorosłymi, uczestniczącymi następnie w edukacji postzawodowej. Ta ostaną kierowana być powinna nie tylko do pracowników i pracodawców, ale i do pozostałych obywateli, np. prowadzących gospodarstwa domowe, rolne, czyli rolników – pracowników, producentów. Ważne jest zidentyfikowanie tej grupy nie tylko jako społecznej, ale i jako zawodowej, bowiem nie zawsze utożsamianej z pracownikiem i wytwórcą, a przecież w rolnictwie obowiązują procesy produkcji roślinnej, zwierzęcej, przetwórczej, hodowlanej, sadowniczej itp., które również nie pozostają obojętne dla stanu środowiska przyrodniczego. Rolnicy, podobnie jak i obywatele, właściciele gospodarstw domowych, stan wiedzy o ochronie środowiska mogliby czerpać z prelekcji, odczytów i różnych spotkań proponowanych np. przez jednostki samorządowe i inne lokalne organizacje, ale – najpierw – je również trzeba do tego zadania przygotować. Potrzeba rozwoju zainteresowania społeczeństwa treściami przyjaznymi środowisku to ważny element kształtowania postaw i zachowań przyjaznych środowisku przyrodniczemu. Ich rozwój powinien w najbliższym czasie wzbogacić pola badawcze, wyznaczone teoriami pedagogiki, w tym pedagogiki pracy. Dlatego kompleksy nauk pedagogicznych i nauk o pracy nie mogą dalej pomijać problemów dotyczących środowiska przyrodniczego, ale wpisać je na trwałe w swój zakres tematyczny jako kolejne zagadnienie interdyscyplinarne, co pozwoli na lepsze kształtowanie świadomości ekologicznej społeczeństwa i budowanie jej w holistycznych

modelach, nie tylko na gruncie nauk przyrodniczych, ale i pedagogicznych oraz nauk o pracy z wbudowaną w ich struktury pedagogiką pracy włącznie.

3. Środowisko przyrodnicze i pedagogika pracy wyznacznikami modelowania kompleksów nauk pedagogicznych i nauk o pracy

Środowisko przyrodnicze, a także praca oraz człowiek powinni współdziałać w utrzymaniu przyjaznego stanu natury. Tymczasem kompleksy nauk pedagogicznych i nauk o pracy zaprojektowane pod koniec XX wieku pomijały środowisko przyrodnicze w owych strukturach. Tak jest m.in. w modelach Z. Wiatrowskiego¹¹ z odniesieniami do koncepcji L. Mayera. Potwierdzeniem powyższego stwierdzenia jest treść rysunek 1, który ukazuje związki pedagogiki pracy z naukami pedagogicznymi oraz ich relacje z pracą i życiem gospodarczym, za sprawą struktur nauk o pracy, ale pomija problematykę środowiska przyrodniczego.

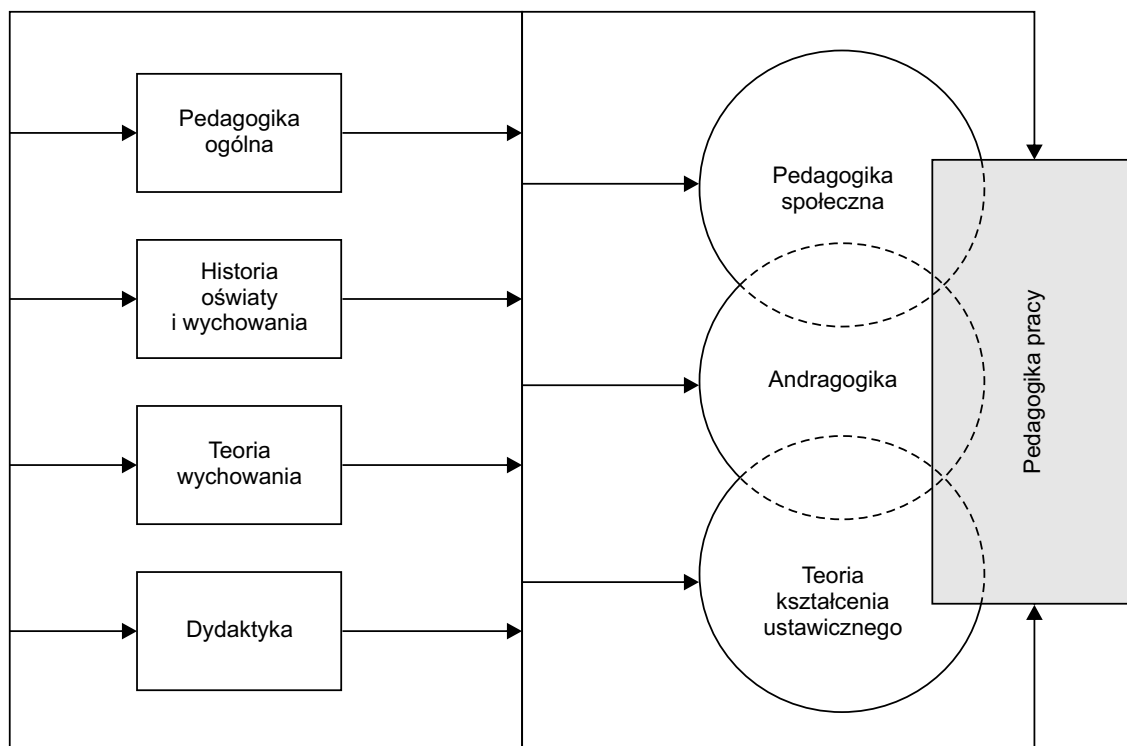

Rys. 1. Miejsce pedagogiki pracy w kompleksie nauk pedagogicznych oraz nauk o pracy.

Źródło: Z. Wiatrowski 1994, 2000, s. 48, 2004.

¹¹ Z. Wiatrowski, *Pedagogika pracy w zarysie*, wyd. I, Bydgoszcz 1980; wyd. II, Warszawa 1985.

Reasumując, treść rysunku 1 unaocznia wspomniane reakcje między pedagogiką pracy a naukami pedagogicznymi oraz naukami o pracy. Dorobek każdej z nich pozwala w sposób wieloaspektowy nie tylko poznawać, ale i badać pracę człowieka, zawód, szkoły przygotowujące do pracy, a opisane kwalifikacjami zawodowymi, a także zjawiska dotyczące człowieka, takie jak jego decyzje i losy zawodowe, w tym losy absolwentów szkół zawodowych, osiągnięcia uczniowskie itp. Stanowią one układy i związki przedmiotowo-treściowe decydujące o przygotowaniu człowieka do pracy, szczególnie zawodowej, a także idei pomyślnego oraz wielostronnego skutecznego udziału pracy w kształtowaniu osobowości człowieka¹². Zwazywszy na fakt, że praca, pozostając pojęciem wielowymiarowym, co wpisuje się w zainteresowanie nią wielu obszarów naukowego poznania, Z. Wiatrowski – obok powyższego zintegrowanego modelu nauk o pracy oraz nauk pedagogicznych – zaprojektował również miejsce pedagogiki pracy w strukturze nauk pedagogicznych, co ilustruje rysunek 2.

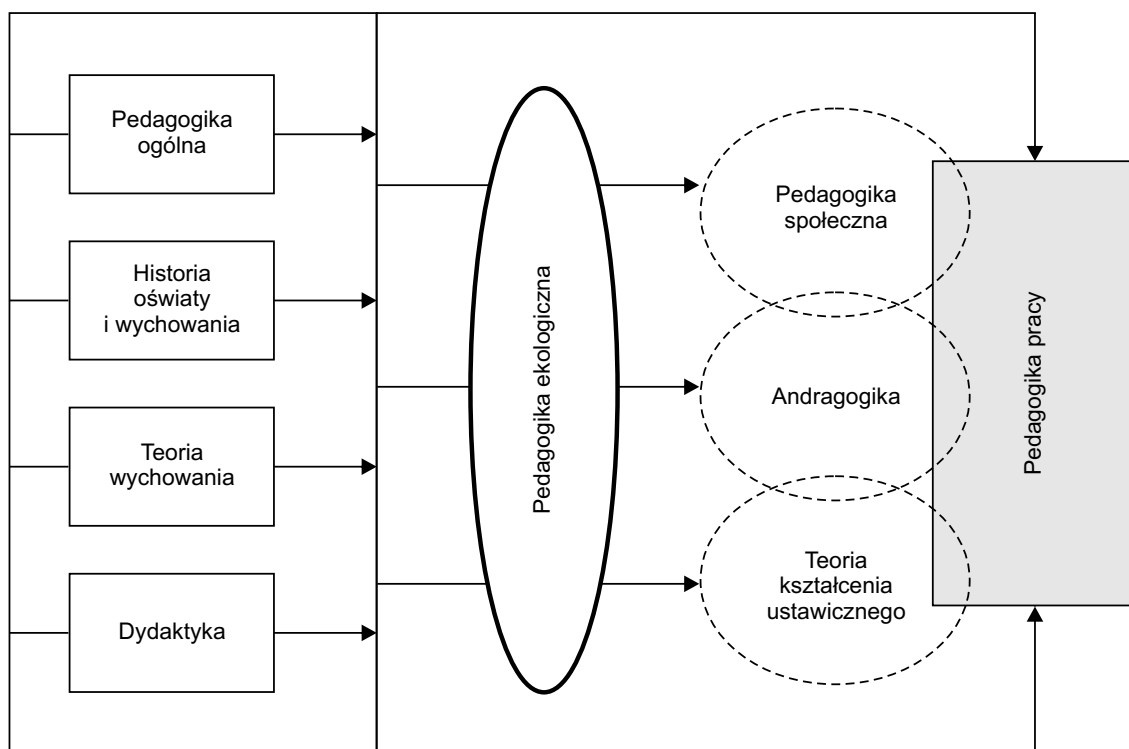
Rys. 2 Pedagogika pracy a inne nauki pedagogiczne.

Źródło: Z. Wiatrowski, *Podstawy pedagogiki pracy*, Bydgoszcz 2005, s. 47.

Treść rysunku ukazuje pedagogiczny wymiar pedagogiki pracy, integralnie połączonej z pedagogiką społeczną, andragogiką oraz teorią kształcenia

¹² T. Nowacki, K. Korabiowska-Nowacka, B. Baraniak, *Nowy słownik pedagogiki pracy*, Warszawa 2000, s. 21-24. Por. T.W. Nowacki, *Leksykon pedagogiki pracy*, dz. cyt., s. 23.

ustawicznego. One, podobnie jak pedagogika pracy, czerpią wiedzę ogólnopedagogiczną z dydaktyki, pedagogiki ogólnej itp. Zależności te ukazuje rysunek 2. Dodatkowo pedagogika pracy zobowiązana jest do ukazywania wielowymiarowego charakteru pracy, interesującego splot wielu dyscyplin wiedzy, nie tylko o charakterze pedagogicznym. W ten ostatni wpisują się również problemy środowiska przyrodniczego, których nie może pominąć pedagogika pracy, jak to czyniła dotychczas, pomimo obserwowanych dynamicznych zmian zachodzących w środowisku przyrodniczym za sprawą właśnie pracy człowieka i jego nienależytej dbałości o zagospodarowywanie odpadów, wręcz ich składowania na łonie przyrody. Działania te wpisały się w katastrofalny stan środowiska przyrodniczego, które oczekuje, podobnie jak i obywatele na co dzień korzystający z zasobów przyrody, na przywrócenie mu co najmniej zadawalającego stanu. Tylko wówczas przyroda stanie się oczekiwanym źródłem obcowania z nią, wraz z odkryciem tkwiących w niej walorów, tak przyjaznych każdej istocie żywej, w tym człowiekowi. Wśród nich aktualnie ważnym działaniem pozostaje potrzeba kształtowania świadomości ekologicznej społeczeństwa, wraz z wpisaniem pedagogiki ekologicznej w kompleks nauk pedagogicznych, co ilustruje rysunek 3.

Rys. 3. Pedagogika pracy a inne nauki pedagogiczne wraz z pedagogiką ekologiczną.

Źródło: Z. Wiatrowski, *Podstawy pedagogiki pracy*, Bydgoszcz 2005, s. 47
(z własną adaptacją dla potrzeb edukacji prośrodowiskowej).

Wpisana w treść rysunku 3 pedagogika ekologiczna ilustruje interesującą nas rekonstrukcję modelu nauk pedagogicznych, z usytuowaną w nim pedagogiką. Zasadne jest zdefiniowanie pedagogiki ekologicznej i jej rozumienie. Jedną z propozycji stanowi pogląd W. Okonia, który pod koniec XX wieku uważał, iż pedagogika ekologiczna nie jest to „nowa dyscyplina pedagogiczna, lecz swoiste ukierunkowanie myślenia pedagogicznego; jego przedmiotem jest obszar graniczny teoretycznego myślenia i działania praktycznego, na którym krzyżują się problemy korzystnych dla życia warunków środowiskowych i problemy wychowawcze, [...] wyznaczające sumę celów, wiadomości naukowych i środków sprzyjających wychowaniu środowiskowemu i życiu w naszym zagrożonym świecie”¹³. Dalej autor, konkludując i powołując się na ogromną popularność pedagogiki ekologicznej w cywilizacjach zachodnich, pisze, że „zawdzięczaną przeciwstawianiu się koncepcjom fazowego rozwoju człowieka, a zajmujących się jednostką ludzką w izolacji od zewnętrznych jej warunków rozwoju”¹⁴, a z pominięciem – czyli niedostrzeganiem – „otoczenia życia człowieka i jego walorów”¹⁵, w które wpisuje się m.in. edukacja, praca czy wypoczynek. Każda ze sfer tegoż działania wpisuje się w kontakt człowieka ze środowiskiem przyrodniczym, a ono wymaga postaw i zachowań przyjaznych przyrodzie. W ten sposób pedagogika ekologiczna wchodzi w problemy wychowania, będące domeną nauk pedagogicznych (zob. rys. 3), które nie mogą pominąć potrzeby kształtowania świadomości ekologicznej społeczeństwa. Symbioza człowieka ze środowiskiem przyrodniczym nakłada na edukację potrzebę kształtowania postaw prośrodowiskowych, począwszy od najmłodszych już lat, a kontynuowanych ze zdwojoną energią w domu rodzinnym, a następnie w czasie trwania edukacji i pracy zawodowej. Jej różne postacie, determinowane wiekiem podmiotów korzystających z zasobów przyrody, rozpoznawanie i ocenianie surowców oraz materiałów pomocniczych, w tym energetycznych, to kolejne zadanie wpisane w świadomość ekologiczną człowieka, czy wreszcie spojrzenie na procesy technologiczne pod kątem promocji w nich surowców biodegradowalnych, technologii energooszczędnych, tj. przyjaznych środowisku przyrodniczemu, a także należytego zagospodarowania odpadów i ścieków poprodukcyjnych, dopełniają szeroki wachlarz problematyki ważnej dla świadomości ekologicznej społeczeństwa. To zakres wybranej problematyki, skierowanej w stronę edukacji – zarówno szkolnej, jak i pozaszkolnej oraz incydentalnej – wychowawczo

¹³ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, dz. cyt., s. 152.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Tamże.

ukierunkowanej na ucznia, ale i na pracownik oraz pracodawcę, a także każdego obywatela oczekującego życia w przyjaznym i czystym otoczeniu. Ich udział w kształtowaniu postaw wpisze się w inną, prośrodowiskową organizację życia, pracy i wypoczynku człowieka, dzięki tworzeniu bardziej przyjaznych mu środowisk pracy, które nie mogą być pominięte przez projektanta czy konstruktora, o czym przekonuje najstarszy dokument zawierający zasady poprawnego projektowania. Za taki uznaje się pracę Pollio Marcusa Vitruviusa *De architectura libri decem* z I wieku p.n.e.¹⁶, z jej przymiotami przyjaznymi człowiekowi. Są one wciąż aktualne, stanowią treść przemysła S. Cieślakowskiego i T. Kupidury¹⁷ o potrzebie dostrzegania fizycznych i psychicznych oczekiwań człowieka, o procesie pracy. One przyczyniają się nie tylko do: (1) zwiększenia wydajności pracy; (2) zmniejszenia liczby braków, pomyłek popełnionych przez człowieka, a w ślad za tym – reklamacji wadliwych produktów; (3) lepszego wykorzystania czasu pracy, ale i do (1) poprawienia warunków pracy; (2) zwiększenia bezpieczeństwa pracy; (3) zmniejszenia wypadkowości pracy; (4) eliminacji niebezpiecznych i szkodliwych dla zdrowia czynników, a także i dla otoczenia, czyli środowiska przyrodniczego¹⁸, wreszcie do zwiększenia satysfakcji z pracy i poprawienia samopoczucia pracowników¹⁹. Powyższe problemy to kolejne zadanie edukacyjne w kontekście zagrożeń z tytułu bagatelizowania problemów prośrodowiskowych, realizowane w różnym czasie i miejscu, na co pozwala edukacja permanentna z jej modelem autorstwa Z. Wiatrowskiego²⁰. Ona, podobnie jak kompleksy nauk pedagogicznych i nauk o pracy, wymaga rekonstrukcji w kontekście chociażby zapowiadanej reformy strukturalnej systemu oświaty, a także wpisania treści dotyczących środowiska przyrodniczego w zakres wykształcenia formalnego oraz kontynuowa-

¹⁶ P.M. Vitruvius, *Zehn Bücher über Architektu: De architectura libri decem*, Marix Verlag 2009.

¹⁷ S. Cieślakowski, T. Kupidura, *Nauczanie ergonomii a organizacja bezpiecznych warunków pracy*, „Pedagogika Pracy” 2003, nr 43.

¹⁸ B. Baraniak, *Praca ważną kategorią naukową (poznawczą) i badawczą pedagogiki pracy*, [w:] też i in., *Edukacja i praca człowieka implikacjami dla pedagogiki pracy i pedagogiki społecznej*, Warszawa 2015; też, *Teoria poradnictwa zawodowego w strukturze treściowej pedagogiki pracy – subdyscypliny naukowej wrażliwej na środowisko przyrodnicze*, [w:] *Poradnictwo zawodowe w kształtowaniu świadomości ekologicznej społeczeństwa. Od teorii do praktyki*, red. też i in., Warszawa 2016; też, *Gospodarka – zawody – praca problemami wpisanymi w poradnictwo zawodowe promujące środowisko przyrodnicze*, [w:] *Poradnictwo zawodowe w kształtowaniu świadomości ekologicznej społeczeństwa. Od teorii do praktyki*, red. B. Baraniak i in., Warszawa 2016.

¹⁹ S. Cieślakowski, T. Kupidura, *Nauczanie ergonomii a organizacja...*, dz. cyt.

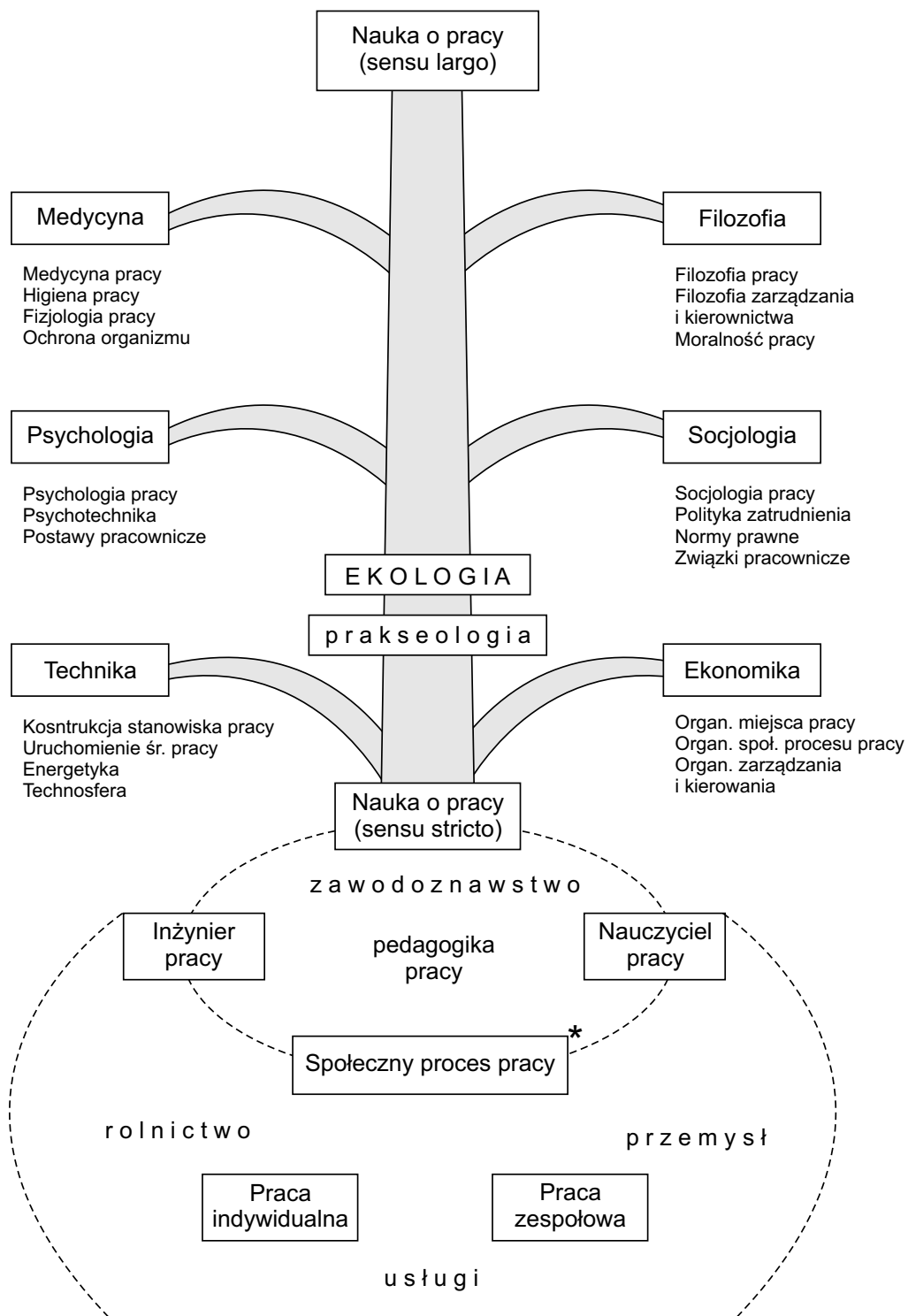
²⁰ Z. Wiatrowski, *Pedagogika pracy w zarysie*, dz. cyt., s. 357.

nia próśrodowiskowego trendu w edukacji pozaformalnej, skierowanej do osób dorosłych, w tym pracowników, pracodawców oraz każdego obywatela, wciąż korzystającego z zasobów przyrody. Tylko nadanie całościowego charakteru edukacji ukierunkowanej na środowisko przyrodnicze pozwoli na ukształtowanie odpowiednich postaw, wyrażonych potrzebą jego chronienia. Powszechnie uważa się, że za aktualny stan środowiska odpowiedzialni są w znacznej mierze pracodawcy oraz prowadzący gospodarstwa domowe, a także obywatele korzystający z zasobów przyrody. Dlatego celowe jest kształtowanie nieustannej, ciągłej wrażliwości każdego człowieka na przyrodę. Pomocna okaże się kształtowana świadomość ekologiczna, ukierunkowana na dążenie do nie tyle nieniszczenia przyrody, ile wręcz do jej chronienia. Zatem w odpowiednio ukierunkowanych działaniach edukacyjnych, nie jednorazowych, ale długofalowych, istnieje szansa na przetrwanie przyrody i jej walorów, w czym pomocna będzie kształtowana świadomość ekologiczna wszystkich grup społecznych, począwszy od członków rodziny, poprzez uczniów oraz osoby dorosłe z ich udziałem, w pełnieniu różnych ról społecznych. To ważne zadanie, jakie staje przed edukacją zarówno formalną, jak i nieformalną oraz incydentalną, interesującą zarówno pedagogikę pracy, jak i dyscypliny nauk pedagogicznych oraz nauk o pracy, które powinny mieć swe miejsce w zintegrowanym modelu obejmującym problemy wychowania i pracy, co ilustruje rysunek 4, wzbogacający strukturę nauk o pracy zaprojektowaną przez L. Mayere'a o problemy ekologii, na co w swej koncepcji zwrócił uwagę T. Nowacki²¹, prezentujący potrzebę modelowania kompleksu nauk o pracy o ekologię (zob. rys. 4).

Wyeksponowana w powyższym modelu ekologia jest miejscem, gdzie krzyżują się treści środowiskowe z problemami wychowawczymi ważnymi dla życia każdego człowieka, w tym pracownika i pracodawcy, ukazując potrzebę promowania wątku ekologii w edukacji na zewnątrz²², czyli miejscu adekwatnym dla obserwacji otoczenia, tj. znajdującym się w przyrodzie. Jej stan napawa do dedukowania o zaobserwowanych przyczynach degradacji środowiska i włączenia tych zagadnień w procesy edukacyjne człowieka na wszystkich jego etapach rozwojowych.

²¹ T.W. Nowacki, *Praca ludzka*, dz. cyt., s. 67.

²² K.V. Halvorsen, *Edukacja dla zrównoważonego rozwoju – implementacja wartości do praktyki edukacyjnej*, [w:] *Edukacja środowiskowa w kształceniu nauczycieli. Perspektywa teoretyczna*, red. J. Bałachowicz, K.V. Halvorsen, A. Witkowska-Tomaszewska, Warszawa 2016, s. 95-141.

Rys. 4. Związki nauki o pracy z procesami pracy i współpracującymi dyscyplinami.

Źródło: T. Nowacki, *Praca ludzka. Analiza pojęcia*, Radom 2008, s. 67 (modyfikacja wg T. Nowackiego schematu L. Meyere zamieszczonego przez M. Trzeciaka, *Elementy nauki o pracy*, PWN, Warszawa 1977, s. 191; zob. Z. Wiatrowski, *Podstawy pedagogiki pracy*, Bydgoszcz 2005, s. 53).

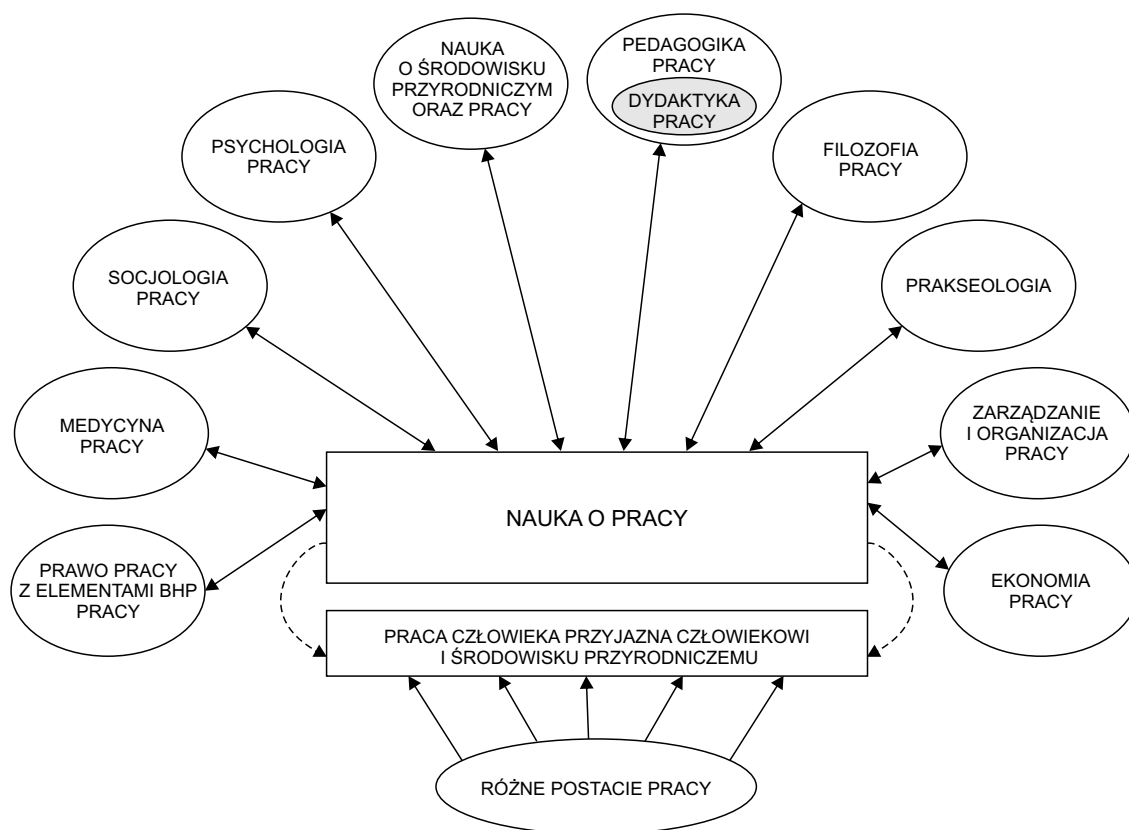
Podtrzymanie tej integracji, czyli nakładania się treści środowiskowych z problemami wychowawczymi w różnych okresach i miejscach, eksponujących stan środowiska przyrodniczego, poprzez obcowanie z nim, ukazuje nieustanną konieczność edukacji człowieka na rzecz środowiska przyrodniczego, wyznaczonego różnymi celami, a w ślad za tym – istnienia działań, które powinny ponad wszystko cenić trwałość oraz uniwersalność przyrody i pozwalać jej na przetrwanie dla kolejnych pokoleń. Szczególnie świadomi powinni być tego zadania pedagodzy pracy, którzy dotychczas nie dostrzegali dokonującej się dewastacji środowiska za sprawą pracy zawodowej człowieka i nie odczuwali potrzeby podejmowania działań na rzecz ochrony środowiska, tj. kształtowania świadomości ekologicznej społeczeństwa, wyrażonej m.in. podejmowaniem środowiskowych oddziaływań wychowawczych zarówno podczas edukacji, jak i w czasie samej pracy zawodowej. Najważniejszy zawsze był zysk, ukierunkowujący działalność człowieka, a zwłaszcza pracodawcy, w sposób niekontrolowany doprowadzający do „niezrównoważonego wykorzystania przyrody, powodujący niebezpieczeństwo jej zniszczenia”²³. Człowiek, postępując w nieprzyjazny dla otoczenia, czyli przyrody sposób, w konsekwencji często doprowadzał do sytuacji szkodliwych, np. wyziewów różnych aerozoli do atmosfery, tąpnięć w wyniku rabunkowej eksploatacji złóż mineralnych. Działania te dostrzeżone i doskonale wyrażone treściami papieskich encyklik zaalarmowały, że kiedyś człowiek, czyli „on sam, padnie ofiarą tej degradacji”²⁴, wpisanej w „katastrofę ekologiczną pod wpływem eksplozji cywilizacji przemysłowej”²⁵. Człowiek, utożsamiany z twórczą działalnością, powinien być świadomy, że nawet „najbardziej, niezwykle postępy naukowe, najbardziej niesamowite osiągnięcia techniczne, najcudowniejszy rozwój gospodarczy nie łączy się z automatycznym postępem społecznym i moralnym, w ostatecznym rachunku zwracają się one przeciw człowiekowi”²⁶. Kontekst ten powinien przyświecać pedagogom pracy, którzy powinni dążyć – analogicznie jak to uczynił Z. Wiatrowski – do integracji obu kompleksów, tj. nauk pedagogicznych i nauk o pracy, ale wespół z zagadnieniami ekologicznymi, co ilustruje rysunek 5.

²³ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, dz. cyt., s. 152.

²⁴ Papież Paweł VI, *Przemówienie na forum FAO (1970 r.)*, cyt. za: Papież Franciszek, *Encyklika „Laudato si’”*, dz. cyt., s. 4.

²⁵ Papież Franciszek, *Encyklika „Laudato si’”*, dz. cyt., s. 4.

²⁶ Tamże; por. T. Nowacki, *Wychowanie a cywilizacja*, Warszawa 1964, s. 84.

Rys. 5. Nauki o środowisku wpisane w pracę człowieka, różne jej postacie oraz kompleks nauk o pracy (por. model z rdzeniem treściowym: B. Baraniak, *Programy kształcenia zawodowego. Teoria. Metodologia. Aplikacje*, Warszawa 2001, s. 169; por. T. Nowacki, U. Jeruszka, *Dydaktyka pracy*, Warszawa 2008, s. 40).

Treść rysunku 5 ukazuje potrzebę nieustannego weryfikowania treści, czego wyrazem jest wpisanie w kompleks nauk pedagogicznych i nauk o pracy problemów środowiska przyrodniczego, z usytuowaną w nim pedagogiką ekologiczną, upoważnioną do kształtowania świadomości ekologicznej społeczeństwa, począwszy od dzieci, przez młodzież i osoby dorosłe, z pracownikami i obywatelami łącznie. Owo rozwiązanie nadaje edukacji ekologicznej wymiar całościowy, dzięki czemu możliwe staną się oddziaływania wychowawcze promujące przyrodę i jej wartości różnymi kanałami, w tym poprzez edukację medialną, dostępną każdemu obywatelowi. W ten sposób edukacja wpisze się w kolejne współczesne wyzwanie, to jest kształtowanie pożądanych społecznie postaw, w tym w organizację pracy, a nie tylko dążenie do jej ekonomizacji. Tylko wówczas, jeszcze niedostrzegana i niedoceniana ekologia pracy²⁷, ma szansę wpisania się w ochronę przyrody. Dlatego nieustannie

²⁷ A. Poczowski, *Zarządzanie zasobami ludzkimi*, Warszawa 2013, s. 46-50.

należy dążyć do kształtowania wrażliwości środowiska przyrodniczego, a nie jego niszczenia, dzięki eliminowaniu nagannych zachowań człowieka wobec środowiska, w tym człowieka pracującego. One to wciąż pozostają w kręgu zainteresowania pedagogów, w tym pedagogów pracy. Powinny one ekspozycjonować rolę edukacji, dzięki której środowisko przyrodnicze może doczekać się lepszego zrozumienia, poprzez promocję działań edukacyjnych, ukierunkowanych na kształtowanie świadomości ekologicznej. Tego zadania edukacyjnego nie mogą pominąć kompleksy nauk pedagogicznych, wraz z modelem edukacji permanentnej²⁸, a dopełniających również struktury nauk o pracy. Wpisane w nie modele edukacji zawodowej ukazują wielość edukacyjnych form przydatnych w upowszechnianiu świadomości ekologicznej różnych grup społecznych, w tym uczących się zawodu i pracujących, a zatem niezbędnych dla pól pedagogicznych i nauk o pracy, bliskich pedagogice pracy, wraz ze środkami pracy, których pozyskiwanie, jak i przetwarzanie powinno mieć charakter wybitnie przyjazny środowisku przyrodniczemu. Kwestie te T. Nowacki ujął m.in. w słynnym schemacie ilustrującym rodzaje tworzyw pracy i czynności z nimi związanych w procesie pracy, co prezentuje rysunek 6, a one powinny być bliskie, czyli znane każdemu człowiekowi bez względu na wiek, tj. uczniowi, pracującym, obywatelom społeczności itp.

Ukazane na rysunku nr 6 elementy procesu pracy powinny promować i rozwijać pracę w środowiskowo przyjaznych człowiekowi warunkach, dążąc – jak napisał T. Nowacki – do poprawy warunków jego pracy, zwłaszcza w zakresie jej uciążliwości, za sprawą zanieczyszczonej atmosfery, towarzyszącej pracy w kopalniach, hutach, fabrykach chemicznych itp.²⁹ Jest ona również reakcją na rozwój ruchów w obronie środowiska przyrodniczego³⁰, o czym też powinni pamiętać konstruktorzy procesów pracy i nowych technologii, a także procesów przydatnych zagospodarowaniu odpadów, wyeksponowanych na powyższym rysunku. Owe odpady ukazują już potrzebę kształtowania postaw ukierunkowanych na prośrodowiskową działalność przedsiębiorstw. Jej wymiarem jest nie tylko pełniejsze wykorzystanie wszelkiego rodzaju potencjału materialnego procesu pracy, ale i ludzkiego, skierowanego nie tylko na maksymalizację zysków, ale również na rozwój działań proekologicznych, dostrzegających potrzeby pracy człowieka w czystym otoczeniu, przyjaznej eksploatacji złóż mineralnych, w zgodzie z racjonalną, a nie rabunkową gospodarką, i ich zasobami.

²⁸ Z. Wiatrowski, *Pedagogika pracy w zarysie*, dz. cyt., s. 357.

²⁹ T. Nowacki, *Praca ludzka. Analiza pojęcia*, Radom 2008, s. 35.

³⁰ Tamże; por. również: A. Gromkowska-Melosik, *Pedagogika ekologiczna*, [w:] *Pedagogika*, red. Z. Kwieciński, B. Śliwerski, Warszawa 2006, s. 426-428.

Rys. 6. Rodzaje tworzyw pracy i czynności z nimi związane w procesie pracy.

Źródło: T. Nowacki, *Leksykon pedagogiki pracy*, Radom 2004, s. 192.

Wreszcie potrzeba zagospodarowywania powstających w procesie pracy odpadów³¹ (zob. rys. 6), stosownie do ich właściwości, i niedopuszczanie do zanieczyszczania i zatruwania nimi środowiska przyrodniczego, a czynienia go miejscem bytowania i życia człowieka oraz pozostałych organizmów żywych.

Kolejny próśrodowiskowy wymiar to zawodoznawstwo, którego przyjazny środowisku przyrodniczemu trend jest wyrazem humanizacyjnego podejścia, m.in. przez tworzenie bardziej przyjaznych warunków pracy dla człowieka³². T. Nowacki nazwał je uzdrawianiem gospodarki³³ i promowaniem innego modelu pracy, w którym dominują zawody wydające się bardziej przyjaznymi dla człowieka. Z biegiem czasu za takie uznane zostały zawody usługowe. Dzisiaj wiemy, że to założenie nie do końca okazało się prawdziwe, bowiem inne, bardziej nowoczesne metody pracy i wyższe oczekiwania pracownika co do warunków pracy, skierowały się w stronę organizacji stanowisk pracy wyposażonych w klimatyzatory, wielość urządzeń multimedialnych, zużywających dużo energii, wciąż wytwarzanej metodami konwencjonalnymi, a przez to wpisujących się w wysokie wskaźniki emisji dwutlenku węgla do atmosfery.

Bardziej przyjazny środowisku przyrodniczemu wydaje się trend rozwoju i wdrażania do gospodarki zawodów próśrodowiskowych, których przykłady ilustruje tabela 1.

Tab. 1. Wybrane próśrodowiskowe zawody objęte *Klasyfikacją zawodów i specjalizacji* (Dz.U. z dn. 28.04.2014 r.).

Lp.	Nazwa zawodu	Kod zawodu
1	Operator spalarni odpadów komunalnych	313206
2	Operator urządzeń oczyszczania ścieków	313208
3	Edukator ekologiczny	325501
4	Technik analizy i monitoringu środowiska	325508
5	Technik bezpieczeństwa pracy	325509
6	Inspektor ochrony środowiska	325504

³¹ Ustawa z dn. 27 kwietnia 2001 r. o odpadach, Dz.U. 2001, nr 62, poz. 628.

³² Z. Wiatrowski, *Podstawy pedagogiki pracy*, Bydgoszcz 2005, s. 419.

³³ T.W. Nowacki, *Praca ludzka*, dz. cyt., s. 35.

7	Strażnik ochrony przyrody/środowiska	325507
8	Ładowacz nieczystości stałych	961102
9	Sortowacz surowców wtórnych	961201
10	Robotnik oczyszczalni miasta	961301
11	Ładowacz nieczystości płynnych	961101
12	Operator urządzeń utylizacji surowców zwierzęcych	818902
13	Aparatowy urządzeń utylizacji odpadów toksycznych	313201
14	Technik ochrony środowiska	325511
15	Technik inżynierii środowiska i melioracji	311208
16	Operator urządzeń oczyszczania ścieków	313208

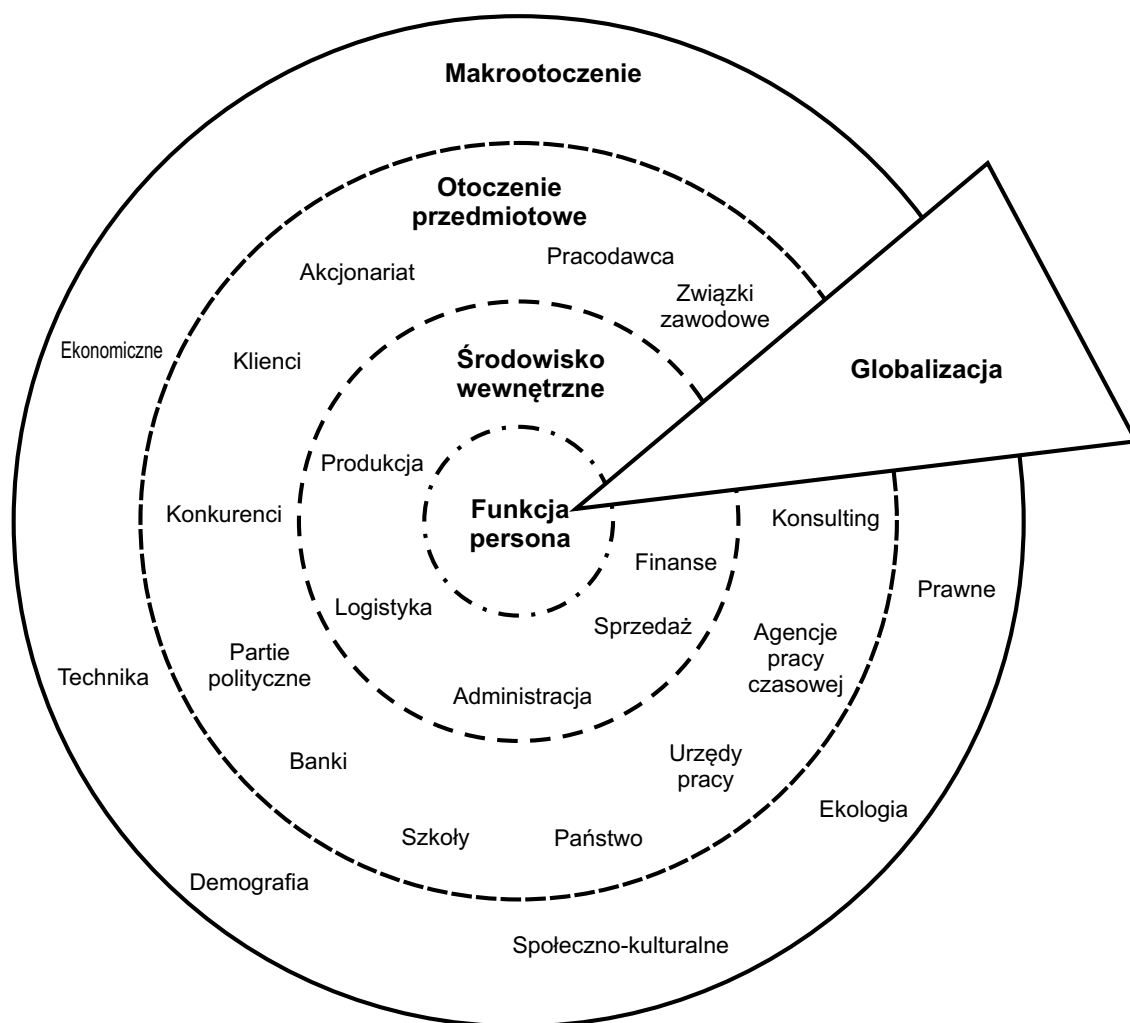
Opracowanie własne na podstawie *KZiS* z 2014 r., wdrażanej na rynek pracy od 2015 r.

Treść tabeli 1 unaocznia zainteresowanie zawodoznawstwa problematyką ochrony środowiska, czego wyrazem są nowe zawody o tym profilu. Fakt zamieszczenia ich w oficjalnej klasyfikacji świadczy o ich przydatności rynkowej, a nazewnictwo wskazuje na coraz intensywniejsze zainteresowanie decydentów, sprawujących władzę na różnym poziomie, problemami ochrony środowiska. Kolejne propozycje tego typu zawodów czekają na ustawodawcze postępowanie. Interesującymi, przyszłościowymi zawodami wydają się np.: doradca gospodarowania odpadami, technik gospodarki odpadami, specjalista odpadów komunalnych³⁴ czy też promotor ochrony środowiska w przedsiębiorstwie³⁵. Zawody o powyższym sprofilowaniu wpisują się również w zainteresowanie kierownictwa przedsiębiorstw, wpisując problemy ekologiczne w holistyczny model zarządzania organizacją i jej zasobami³⁶, usytuowany w modelu teorii zarządzania, jako aktualnie ważny element struktur nauk o pracy, co ilustruje rysunek 7.

³⁴ K. Sławińska, K. Symela, *Ochrona środowiska w projektach edukacyjnych*, „Edukacja Ustawiczna Dorosłych” 2014, nr 3, s. 99.

³⁵ I. Kacak, K. Skoczylas, *Badania świadomości prośrodowiskowej pracowników MSP sektora metalowego*, „Edukacja Ustawiczna Dorosłych” 2013, nr 4, s. 139.

³⁶ A. Poczowski, *Zarządzanie zasobami ludzkimi*, dz. cyt., s. 46.

Rys. 7. Składniki otoczenia pracy w funkcji kapitału ludzkiego.

Źródło: A. Pochtowski, *Zarządzanie zasobami ludzkimi*, Warszawa 2013, s. 46.

Treść rysunku 7 pokazuje, że w modelu otoczenia – poza kapitałem ludzkim – nie pominięta została ekologia, która nakłada na pracodawców działania na rzecz ochrony środowiska przyrodniczego, a te stwarzają szanse m.in. na pracę w zawodach ekologicznych (zob. tab. 1), wpisujących się w prezentowany model zasobów ludzkich (zob. rys. 7). Dobrą promocją tychże zawodów, a w konsekwencji kwestii ekologicznych w procesach pracy, stał się projekt Leonardo de Vinci „Rozwój standardu kwalifikacji Green Point i jego wdrażanie w małych przedsiębiorstwach branży metalowej”³⁷.

³⁷ K. Symela, *Rozwój standardu kwalifikacji Green Point i jego wdrażanie w małych przedsiębiorstwach branży metalowej*, Radom 2014. Zob. również: K. Sławińska, K. Symela, *Ochrona środowiska w projektach edukacyjnych*, dz. cyt. s. 91.

Pokazał on potrzebę uwzględnienia wielu węzłowych problemów, jak np.: (1) przestrzeganie ustawodawstwa z zakresu ochrony środowiska; (2) identyfikacja i zapewnienie zgodności wymogów środowiskowych występujących w przedsiębiorstwie; (3) identyfikacja potencjalnych źródeł zanieczyszczeń środowiska pochodzących z procesów produkcyjnych przedsiębiorstwa; (4) ocenianie rozwiązań ograniczających lub eliminujących emisję zanieczyszczeń środowiska itp. Są to przykładowe zadania wybrane z listy aż 25 o takim charakterze³⁸. Ukazują one nie tylko współczesną tendencją, ale też potrzeby upowszechniania problemów ekologicznych na tyle, aby nie były one obce ani otoczeniu wewnętrznemu organizacji, ani zewnętrznemu. Te pierwsze wpisują się w sferę osobowości człowieka, dzięki której zasoby ludzkie ze swoimi cechami osobowościowymi, usposobieniem i dążeniem chcą życia w ładzie i porządku. Sprzyjać temu będzie proekologiczny model pracy, preferowany zgodnie z potrzebą kształtowaną w świadomości ekologicznej. Kontekst ten pozwala na kształtowanie bardziej czystych i przyjaznych dla pracowników i otoczenia stanowisk pracy, wolnych od niepotrzebnych materiałów i odpadów, które bardzo często, niekorzystnie wpływają na stan owego środowiska³⁹. Kontekst zarządzania zasobami ludzkimi nie może pominąć etyki ekologicznej, tożsamej dla A. Gromkowskiej-Melosik z eketyką, rozumianej jako „moralne postępowanie człowieka wobec przyrody”⁴⁰, z uwagi na „uznanie ograniczoności zasobów naturalnych Ziemi, traktowanie człowieka jako jednego z elementów przyrody, poprzez odrzucenie antropocentryzmu i zastąpienie jego ekocentryzmem, dążenie do przekazania niezniszczonego środowiska naturalnego kolejnym pokoleniom, optymalna ingerencja człowieka w środowisko naturalne, rozwój świadomości ekologicznej”⁴¹.

M. Gromkowska-Melosik uważa, że wyeksponowany androcentryzm, wyrażony w destruktywnych zachowaniach i działaniach, można uznać za ważny dla pedagogiki pracy, bo ukazuje cechy charakterystyczne dla typowo męskich, takich jak racjonalność, zorientowanie na dominację, konkurencyjność, indywidualność, których dominacja omal nie doprowadziła do prawie całkowitej zagłady ekosystemu⁴². Żądza zysku na wszelką cenę rządzących, w przewadze reprezentowanych przez mężczyzn, bardzo często kosztem środowiska przyrodniczego i upowszechniania zachowań niezgodnych z etyką

³⁸ K. Sławińska, K. Symela, *Ochrona środowiska w projektach edukacyjnych*, dz. cyt. s. 91.

³⁹ T. Nowacki, *Praca ludzka. Analiza pojęcia*, dz. cyt.

⁴⁰ A. Gromkowska-Melosik, *Pedagogika ekologiczna*, dz. cyt., s. 433.

⁴¹ E. Kośmicki, *Podstawowe problemy etyki ekologicznej*, [w:] *Humanistyka i ekologia*, red. B. Andrzejewski, Poznań 1992, s. 68-69.

⁴² A. Gromkowska-Melosik, *Pedagogika ekologiczna*, dz. cyt., s. 433.

ekologiczną wyzwoliła wielość ruchów ekologicznych, w które – na zasadzie przeciwieństwa – zaangażowały się kobiety, nazywając swój ruch ekofeminizmem⁴³. Jego współczesne realia wpisują się w aktualne trendy promocji i zatrudniania kobiet na coraz wyższych, bardziej eksponowanych stanowiskach, stanowiących obecnie ważny element kapitału ludzkiego, co pozwala mniemać, że również ta aktywność zawodowa kobiet zawsze pragnących żyć oraz dążących do egzystencji w ładzie i porządku nie pozostanie bez wpływu na stan środowiska przyrodniczego, m.in. za sprawą ich wrażliwości i estetyki. Feministyczny wątek współczesnej pracy, wyrażony obejmowaniem coraz wyższych stanowisk przez kobiety, wpisuje się również w promocję trendów pracy, bardziej skierowanych ku środowisku przyrodniczemu i postrzeganiu oraz promowaniu jego walorów i wartości. Ów trend jest możliwy dzięki zdecydowanie większej wrażliwości kobiet na piękno, a ta uniwersalistyczna wartość, pożądana w rozwoju postaw prośrodowiskowych, powinna pozwolić na utrzymanie stanu środowiska przyrodniczego w postaci co najmniej zastanej – czyli mniej zdewastowanej – dla kolejnych pokoleń. Dlatego zarówno pracownicy, jak i pracodawcy – bez względu na płeć – powinni być świadomi swych działań i promocji postaw na rzecz ekosystemu i jego ochrony, które wyznaczają zadania edukacji – nie tylko szkolnej, ale i pozaszkolnej. W tym kontekście współczesna klasyfikacja nauk pedagogicznych nie może pominąć pedagogiki ekologicznej. Powinna ona pomóc w ukształtowaniu postaw proekologicznych i promocji zachowań wpisanych w treść raportu Europa 2020⁴⁴, rozumianego jako strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju, których wynikiem powinno stać się ograniczenie o 20% emisji dwutlenku węgla w porównaniu do roku 1990 oraz zwiększenie o 30% odnawialnych źródeł energii, co staje się również szansą na wprowadzanie na rynek pracy nowych zawodów o profilu prośrodowiskowym. To kolejny przykład pokazujący przyszłość pedagogiki ekologicznej i jej miejsce w całościowym kompleksie nauk pedagogicznych, ale również i w subdyscyplinarnych obszarach – w tym pedagogiki pracy w szczególności. Dlatego dobrze, że jeden z aktualnych priorytetów ukierunkowanych na ochronę środowiska przyrodniczego staje się impulsem do poszukiwań bardziej ekologicznych rozwiązań w procesach pracy, a tym samym wdrożenie ich do edukacji.

⁴³ Tamże, s. 433-434.

⁴⁴ *Komunikat Komisji Europejskiej „Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społeczeństwa”*, Bruksela 2010, [w:] strona internetowa <http://ec.europa.eu/europa/strategia/index.pl>, dostęp z dn. 15.01.2015.

4. Podsumowanie

Dążenie do nowych rozwiązań technologicznych procesu pracy to nie tylko korzyści ekonomiczne, ale też tworzenie bardziej przyjaznego środowiska pracy i życia dla człowieka⁴⁵, a ponadto także i dla przyrody, co wymaga należytego zagospodarowywania odpadów, w myśl propozycji T.W. Nowackiego⁴⁶ (zob. rys. 6), pokazującej, że nie tylko pedagogika pracy nie może pozostać obojętna ekologii, ale cały kompleks nauk o pracy i nauk pedagogicznych. Przedstawione próby modelowania kompleksów nauk pedagogicznych i nauk o pracy dowodzą, że najwyższy czas, aby zrekonstruować model zaprojektowany przez Zygmunta Wiatrowskiego w 1985 roku⁴⁷, a nie weryfikowany w nowym tytule jego książki *Podstawy pedagogiki pracy*, wydanym po raz pierwszy w 1994 roku, wraz z kolejnymi wydaniem do roku 2005⁴⁸, wprowadzonym w miejsce tytułu: *Pedagogiki pracy w zarysie*, wydanego po raz pierwszy w roku 1985⁴⁹. Pomimo nowych treści wprowadzonych w okresie dwudziestu lat do pedagogiki pracy, model kompleksu nauk pedagogicznych z usytuowaniem w nim pedagogiki pracy nie ulegał zmianie (zob. rys. 1), a treści dotyczące środowiska przyrodniczego – pomimo ich zaakcentowania przez T. Nowackiego już w 1964 roku⁵⁰ – nie zyskały szerszego zainteresowania badaczy. Zatem czas na problemy ochrony środowiska i ekologii oraz wpisanie ich nie tylko w pedagogikę pracy, ale też kompleksy nauk o pracy i nauk pedagogicznych.

Streszczenie: Dotychczas mało doceniane środowisko przyrodnicze, wręcz niedostrzeżone przez większość nauk, w tym o pracy, a zatem i przez pedagogikę pracy, obecnie przeżywa renesans. Wyraża się ono w poszukiwaniu metod pracy bardziej przyjaznych środowisku przyrodniczemu, powszechniejszym stosowaniem niekonwencjonalnych systemów grzewczych zarówno w działalności gospodarczej, jak i w gospodarstwach domowych. Zadanie to wpisuje się w specyfikę wielu dyscyplin wiedzy, w tym pedagogicznych, a także kompleksu nauk o pracy, które powinny promować nie tylko zachowania człowieka, ale też życie i pracę w nim.

⁴⁵ T. Nowacki, *Wychowanie i praca*, Warszawa 1980, s. 46-50.

⁴⁶ Tenże, *Praca ludzka. Analiza pojęcia*, dz. cyt., s. 24-31.

⁴⁷ Z. Wiatrowski, *Pedagogika pracy w zarysie*, dz. cyt.

⁴⁸ Tamże.

⁴⁹ Tamże.

⁵⁰ T. Nowacki, *Wychowanie a cywilizacja*, dz. cyt.

Słowa kluczowe: środowisko, środowisko naturalne, środowisko przyrodnicze, człowiek, praca, pedagogika pracy, nauki o pracy, świadomość, świadomość ekologiczna (prośrodowiskowa), kształtowanie świadomości ekologicznej (prośrodowiskowej)

Abstract: So far unappreciated, simply unnoticeable by most of work studies, natural environment is presently experiencing a renaissance, which is expressed in searching for more eco-friendly methods of work, wider application of unconventional heating systems, not only in economic activity, but also in households. This task inscribes in activities of different scientific disciplines, including pedagogical and work studies, considering work in various aspects, on the basis of which are trying to reveal expectations towards nature in the work itself and the human – living and working in it.

Keywords: environment, natural environment, human, work, pedagogy of work, work studies, awareness, environmental awareness (environmentally-friendly), raising the ecological (environmentally friendly) awareness

Bibliografia

- Baraniak B., *Człowiek w procesie pracy z perspektywy kierowania i zarządzania*, [w:] *Człowiek i jego współczesne problemy kontekstami pedagogiki pracy i pedagogiki społecznej*, red. B. Baraniak, B. Galas, B. Krajewska, S. Janiec, Z. Babicki, D. Nawrat, Warszawa 2015.
- Baraniak B., *Edukacja w przygotowaniu człowieka do pracy zawodowej*, Warszawa 2008.
- Baraniak B., *Gospodarka – zawody – praca problemami wpisanymi w poradnictwo zawodowe promujące środowisko przyrodnicze*, [w:] *Poradnictwo zawodowe w kształtowaniu świadomości ekologicznej społeczeństwa. Od teorii do praktyki*, red. B. Baraniak i in., Warszawa 2016.
- Baraniak B., *Praca ważną kategorią naukową (poznawczą) i badawczą pedagogiki pracy*, [w:] B. Baraniak i in., *Edukacja i praca człowieka implikacjami dla pedagogiki pracy i pedagogiki społecznej*, Warszawa 2015.
- Baraniak B., *Programy kształcenia zawodowego. Teoria. Metodologia. Aplikacje*, Warszawa 2001.
- Baraniak B., *Teoria poradnictwa zawodowego w strukturze treściowej pedagogiki pracy – subdyscypliny naukowej wrażliwej na środowisko przyrodnicze*, [w:] *Poradnictwo zawodowe w kształtowaniu świadomości ekologicznej społeczeństwa. Od teorii do praktyki*, red. B. Baraniak i in., Warszawa 2016.
- Baraniak B., Wolter E., Sałyga M., Kulpa-Puczyńska M., Brzeziński J., Janiec S., *Edukacja i praca człowieka implikacjami dla pedagogiki pracy i pedagogiki społecznej*, Warszawa 2015.

- Baraniak B., *Współczesna pedagogika pracy z perspektywy edukacji, pracy i badań*, wyd. I, Warszawa 2010; wyd. II, 2013.
- Bednarczyk H., Symela K., *Radomskie spotkania z Profesorem Tadeuszem W. Nowackim*, „Pedagogika Pracy” 2002, nr 52.
- Borkowska S., *Motywacja i motywowanie*, [w:] *Zarządzanie zasobami ludzkimi. Tworzenie kapitału organizacji*, red. H. Król, A. Ludwicyński, Warszawa 2006.
- Braun S., Braun K., *Ochrona środowiska w zarządzaniu przedsiębiorstwem*, Krosno 1999.
- Cieślakowski S., Kupidura T., *Nauczanie ergonomii a organizacja bezpiecznych warunków pracy*, „Pedagogika Pracy” 2003, nr 43.
- Denek K., *Poza ławką szkolną*, Żary 2008.
- Gromkowska-Melosik A., *Pedagogika ekologiczna*, [w:] *Pedagogika*, red. Z. Kwieciński, B. Śliwerski, Warszawa 2006.
- Kacak I., Skoczylas K., *Badania świadomości prośrodowiskowej pracowników MSP sektora metalowego*, „Edukacja Ustawiczna Dorosłych” 2013, nr 4.
- Keating D.P., *Human Development in the Learning Society*, [w:] *International Handbook of Educational Change*, Part II, eds. A. Hargreaves et al., Dordrecht 1998.
- Komunikat Komisji Europejskiej „Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społeczeństwa”*, Bruksela 2010, [w:] strona internetowa <http://ec.europa.eu/europa/strategia/index.pl>, dostęp z dn. 15.01.2015.
- Kośmicki E., *Podstawowe problemy etyki ekologicznej*, [w:] *Humanistyka i ekologia*, red. B. Andrzejewski, Poznań 1992.
- Nowacki T., *Zawodoznawstwo*, wyd. I, Radom 1999; wyd. II, 2001; wyd. III, 2003.
- Nowacki T., Jeruszka U., *Dydaktyka pracy*, Warszawa 2004.
- Nowacki T., Korabiowska-Nowacka K., Baraniak B., *Nowy słownik pedagogiki pracy*, Warszawa 2000.
- Nowacki T., *Leksykon pedagogiki pracy*, Radom 2004.
- Nowacki T., *Metodologia pedagogiki pracy*, Warszawa 1976.
- Nowacki T., *Organizacja i zadania Instytutu kształcenia Zawodowego*, Warszawa 1973.
- Nowacki T., *Wychowanie a cywilizacja techniczna*, Warszawa 1964.
- Nowacki T., *Zagadnienia poradnictwa i zawodoznawstwa*, „Nauczyciel i Wychowanie” 1972, nr 4.
- Okoń W., *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 1992.

- Papież Franciszek, *Encylika Laudato si'*, Warszawa 2015.
- Parzęcki R., *Plany edukacyjno-zawodowe młodzieży w stadium eksploracji. Zamierzenia – Wybory – Relacje*, Włocławek 2003.
- Pocztowski A., *Zarządzanie zasobami ludzkimi*, Warszawa 2013.
- Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 07.08.2014 r. w sprawie klasyfikacji zawodów i specjalności na potrzeby rynku pracy oraz zakresu jej stosowania, Dz.U. z dn 28.08.2014 r., poz. 1145 (rozporządzenie weszło w życie z dniem 01.01.2015 r.).
- Skills for Green jobs, Europass subthesisreport. Publication Office of the European Union*, Luxemburg 2010.
- Sławińska K., *Podnoszenie świadomości ekologicznej i z zakresu prawa pracy u osób o specjalnych potrzebach edukacyjnych*, [w:] *Ochrona pracy jako przedmiot badań pedagogiki pracy*, red. A. Badowska, Radom 2013.
- Sławińska K., Symela K., *Ochrona środowiska w projektach edukacyjnych*, „Edukacja Ustawiczna Dorosłych” 2014, nr 3.
- Uchwała nr 162 Rady Ministrów z dnia 15 czerwca 1972 r. w sprawie utworzenia Instytutu Kształcenia Zawodowego.*
- Ustawa o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy wraz ze zmianami*, Dz.U. nr 69 z dn. 2008 r., poz. 415.
- Ustawa z dn. 27 kwietnia 2001 r. o odpadach*, Dz.U. 2001, nr 62, poz. 628.
- Vitruvius P.M., *Zehn Bücher über Architektu: De architectura libri decem*, Marix Verlag 2009.
- Wiatrowski Z., *Pedagogika pracy w zarysie*. Bydgoszcz 1980, wyd. I; Warszawa 1985, wyd. II.
- Wiatrowski Z., *Podstawy pedagogiki pracy*, wyd. I, Bydgoszcz 1994; wyd. IV, 2005.